

"Konungen kommer aldrig att avväpna. Han älskar kriget mer än sina egna länder. Detta skall föranleda honom att föra krig hela sitt liv, om inte för annat så för att underhålla sin armé i främmande land, då han icke kan föda den i sitt eget. Jag har iakttagit detta under flera samtal jag haft med honom. Han skulle ha föredragit att bryta denna fred med Danmark, som dock var mycket fördelaktig, om man icke beviljat honom det underhåll, som han begärt för sina trupper i detta konungarike ända till maj månad. Jag tror mig ha skrivit till Eders Eminens, att konungen icke skulle ha bekvämat sig till freden utan att äga kännedom om att han hade förhoppning om alliansen med Frankrike, så att han visste varthän han skulle kunna föra sina trupper, så att de kunde existera."

Ur brev från franske ambassadören Chevalier Hugues de Terlon till kardinal Mazarin, kort tid efter Roskildetraktaten.

FREDSBRYTAREN

"Får jag inte Hven bryter jag freden!" Karl X Gustav fick Hven men bröt ändå freden. Andra kriget mot Danmark 1658-1660. Vandalism och plundring.

I en kompletterande förklaring till Roskildetraktaten den 21 juni 1658 tilltvingade sig svenske kungen till slut även den danska ön Hven i Öresund. Det berättas, att den lille intrigante och kverulerande kungen, trots att fred nu var sluten, gick så långt i sina ansträngningar att bryta den fyra månader gamla freden, att han nu hotade med krig. "Får jag inte Hven bryter jag freden!"

Danskarna föll än en gång undan och lämnade ännu en bit, den sista av sitt Skåneland, till denne svensk-tyske despot. Det är lätt för den som vill ha krig att finna orsaker. - Hven, som hörde till Kronborgs län, var en, nya landavträdelser i Norge en annan, stängning av Öresund för utländska flottor ytterligare en. Svenskarna fick Hven med invändningar och under hot om krig. Från dansk sida restes nya invändningar mot de andra tilläggskraven och dessa fick då, i brist på andra, duga som ny krigsorsak.

Utan förvarning eller krigsförklaring gick den samvetslöse avtalsbrytaren i gamla fotspår, då han med en invasionsstyrka avseglade från Kiel den 6 augusti 1658 för att dagen därefter landstiga i Korsör. Danmark skulle nu en gång för alla utplånas, liksom den förhatliga kungastaden Köpenhamn.

Det räckte således inte med Hven, det blev krig ändå. Det storsvenska riket skulle nu utvidgas med det gamla danska riket, den europeiska kulturens förpost i norr. Nu liksom förra gången fanns det gott om polska och tyska legotrupper i den svenska armén. I strid med Roskildetraktatens bestämmelser fanns dessutom den gamla invasionsarmén kvar såväl på Fyn som Jylland, detta trots att traktaten stipulerade utrymning av svenska trupper senast under maj månad 1658. Ännu ett tecken på att svenskarna enbart inväntade ett lämpligt tillfälle att bryta freden.

Men kärleken till fosterlandet och avskyn för de bestialiska förtryckarna tog sig nu samma uttryck som vi förut har erfarit från Polen, och som på ett så utomordentligt sätt manifesterades i de skånska landskapen. Alla samlade sig i kampen för att befria fosterlandet från invasionsarmén. Man visste mycket väl vad som väntade. Någon förskoning skulle det inte bli tal om, - det var bättre att dö stående än att leva på knä!

Svenske kungen var säker på att fortsättningen av kriget skulle bli en snabb affär. Lika säker var han på att Köpenhamn skulle bli ett lätt byte. Det finner vi bland annat av att kungen lovade biskop Johannes Terseri ett bibliotek! från Köpenhamn till Åbo akademi, om han ville stanna "några veckor".

Hela Sjöland lades nu under kontribution för den svenska härens räkning och landet genomkorsades i alla riktningar. Redan den 7 augusti intogs Korsør. Axel Juuls relation från 1660 noterar, att svenskarna kom in i staden klockan tio om förmiddagen och genast "plyndrede de hemmelig og aabenbare" för att skaffa sig förnödenheter "genom inbrød de Nat og Dag og tog mange Borgeres Formue". De lade också beslag på alla hästar över ett år gamla. Juul noterar i långa förteckningar hästar, föl, fåkreatur och svin tillsammans med annat ätbart samt därjämte, det lösöre man kunde komma över, allt mot de rätta ägarnas vilja. Här nämns också mängder av säng- och gångkläder, silver, koppar, järn, tenn, träverk, vagnar, - ja, över huvudtaget allt som hör till livets nödtorft.

Stadens skogar höggs ner och förstördes, vilket beräknades till omkring 1000 lass. Hus bröts upp och brändes ner utan förskoning, delar av husen användes till befästningsanläggningar. Rådhuset blev magasin för plundringgodset och till kvarter för soldaterna. Genom deras råa framfart förstördes rådhuset till oigenkännlighet.

Stad och människor blev genom de två krigen totalt ruinerade. Juul berättar, att allt var så ruinerat "saa de, som nu leve, kunne aldrig komme till Rette igen, men maa med Hjertesorg leve i Armod, dø med Forbannelse udi Borg og Gæld", med tillägget, "i Synderlighed Fjendernes Vold og Tyranni".

Påföljande dag den 8 augusti föll Roskilde för generallöjtnanten Carl Lewenhaupt tre regementen till häst. Två dagar senare kom svenske kungen med sitt hov, höga officerare och tjänstefolk. Den olyckliga staden fick nu sörja för underhållet av ett flertal regementen. Här samlades nämligen nu greve Oxenstiernas, överste Mostons, överste Essens, överste Sparres, greve von Waldechs, greve Nils Brahes, överste Fersens, greve Jacobs, överste Smidts, Upplands regemente och artilleriet liksom general Baners tre kavalleriregementen samt fursten av Gottorps regementen och amiral, Wrangels styrkor.

Till underhållet kom en brandskatt om 4000 Rd samt underhåll av den svenska överklassens familjer och det kungliga hovet. Karl X Gustav och hans gemål Hedvig Eleonora, riksdrotsen, riksamiralen, riksmarskalken, många generaler och tartariska sändebud med flera. Alla skulle dessutom försörjas på ett ståndsmässigt sätt. För säkerhets skull lät svenskarna beslagtaga alla vapen man kunde komma över i staden som gevär, fyrbössor, musköter, pistoler, pikar och värjor.

Man beräknade efteråt stadens totala utgifter till den i dåtida mynt fabulösa summan av 108796 Rd. Man skall då märka, att den summa får sättas i relation till den dåtida folkmängden, som 1661 uppgick till 289 personer! 78 av dessa var för övrigt totalt ruinerade, 24 stod inte ut med pålagorna utan rymde från staden medan 34 blev husvilla, sedan ockupanterna bränt upp deras hus och hem.

Den 10 augusti intogs Storeheddinge av en svensk löjtnant med trettio ryttare. För att förskonas från plundring fick löjtnanten 40 Rd och den 15 november fick man dessutom punga ut med 300 Rd i brandskatt. Det räckte inte, ty greve Pontus de la Gardie, som ankommit med tre regementen krävde dessutom ståndsmässigt underhåll för sig och sina hejdukar. Till allt detta kom så andra händelser, som relationen beskriver på följande sätt: "Herforuden har Fjenden stjaalet Heste og Kvæg for nogle hundrede Rigsdaler, og i Byen ere 9 Gaarde og Huse blevne øde og ruinerede, item ere 28 Borgere ganske forarmede."

Samma dag, således den 10 augusti, föll också Ringsted i svenskarnas händer. I Ringsted Kloster avvisade svenske kungen på hånfullt sätt de båda danska riksråden Christen Skeel och Mogens Høeg, som utsänts av Fredrik III för att erbjuda förhandlingar. Den försvenskade greven Schlippenbach hotade dem med, att Danmarks sista stund nu var kommen och att det för dem kunde vara likgiltigt om kungen hette Carl, Fredrik eller Christian. Helt frankt förklarade Schlippenbach, "- vi skall bemäktiga oss landet och sedan diskutera sakerna". Trots att de båda riksråden snarare tiggde än bad om fred avfärdades de helt frankt med orden: "I have allerede faaet Eders afsked". Från och med detta ögonblick var fredshoppet förbi. Svenskarna med sina legotrupper och sin kung marscherade mot Köpenhamn.

Vordingborg föll också för andra gången de här dagarna. Ingenting skonades här. Följande vinter fick folket både frysa och svälta. Skadegörelse, stölder och våldsbrott utarmade den olyckliga befolkningen. Juul skriver: "Det fattige Borgerskab, som her endnu er, er saa udarmet og gældslagen, saa denne By kan aldrig betale sin Gæld, som de udi denne Krig er udi geraaden." Till alla rekvisitioner kom också, att greve Gustav Otto Stenbock rekvirerade alla vapen som fanns i staden och dessutom ålades befolkningen att ange alla kända motståndare till herrefolket, "om nogen ved, som kunde gøre Anvisning om Snaphaners Tilhold eller Ophold, da det vilde angive." Här, liksom på alla andra håll, kallades motståndsmännen för "Snaphaner".

Några vapen fanns inte i staden, svarade man Stenbock, ty de hade andra svenskar redan lagt beslag på under det första kriget och några "Snaphaner" visste man inte om heller. Svenskarna, som var vana att snoka reda på det de villa ha, fann ändå en del vapen, men misstänkte att mera av denna begärliga vara fanns i staden. Några större mängder fick man dock inte tag på. Slottet ödelades till stor del av den svenska besättningen. Fönster och dörrar var sönderslagna och bortförda som byte och trädgårdarna nertrampade av kavalleriets hästar. Juul syntes ha haft svårigheter att begränsa sig i sin undersökning av all denna meningslösa brutalitet.

Prestø som drabbades så hårt under det första kriget, kom nu att få lida ändå mera under de obarmhärtiga förtryckarna. En ny brandskatt på 1 000 Rd lades på den lilla staden, som också ålades att underhålla de styrkor som belägrade Møen. Många fick lämna hus och gårdar totalt ruinerade. Borgerskapet utpressades på allt

de ägde och de som inte ville foga sig fängslades. Hit kom också den svenske kungen i egen hög person liksom hans drottning, hans höga officerare, hovstaten och soldatesken.

Till slut var då allt utsuget. Kvar fanns inte mer än "fire Mænd, som haver de Midler at kunne nære sig med." 17 gårdar var nerbrutna och 26 helt öde. Hela ödeläggelsen beräknades 1661 till 19 000 Rd.

Hela sydsjällands befolkning led fruktansvärt under de här båda krigen. Det svenskarna inte kunde komma över genom rekvisitioner, tog de helt enkelt genom mer eller mindre organiserad plundring. Relationerna talar om otaliga fall, där man tog allt vad bönderna ägde såväl hästar, nötkreatur och svin, liksom kläder och husgeråd i stugorna. Den som satte sig till motvärn gick det illa för. Ta som exempel bonden Gregorius Brus i Skovhuse. Som "i Svenskens Tid fick sin Gaard afbrændt ved Nattetide, og al hans Formue blev hannem af Fjenden berøvet, saa han havde ikkun igen, hvad han gik og stod i".

Domböckerna talar också sitt tydliga språk om den här tiden. Av dem synes det som om svenskarna särskilt tyckte mycket om hästar, nötkreatur och får, men också köks- och bryggeriredskap samt kläder, linne och smycken! På grund av vad som skedde i form av våldsgärningar och plundring, var det många som flydde från sina hem och byar. De slöt sig samman i friskytte och andra förband, där de på så sätt vållade fienden stora avbräck och förluster. De olyckliga som infångades levande av de svenska knektarna gick en säker och kvalfull död till mötes. Även i det avseendet hade nämligen svenskarna stor vana och framför allt påhittighet, att på olika sätt förlänga dödskampen.